

УДК 159.923:005.934

О.П. Єфремова¹, І.І. Світлак², Б.А. Максимчук³,
І.А. Максимчук³, С.В. Грищенко¹

Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа внутрішньо переміщених осіб

¹Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

²Західноукраїнський національний університет, м. Вінниця, Україна

³Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Ukrainian Journal of Perinatology and Pediatrics. 2025.4(104): 98-110. doi: 10.15574/PP.2025.4(104).98110

For citation: Yefremova OP, Svitlak II, Maksymchuk BA, Maksymchuk IA, Hryshchenko SV. (2025). The relationship between the formation of social health and socialization of Ukrainian adolescents from among internally displaced persons. Ukrainian Journal of Perinatology and Pediatrics. 4(104): 98-110. doi: 10.15574/PP.2025.4(104).98110.

Формування соціального здоров'я і соціалізацію підлітків внутрішньо переміщених осіб (ВПО) слід розглядати як складну психологічну педагогічну проблему. Це потребує комплексної і злагодженої роботи фахівців соціальної, освітньої і медичної галузей (соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, медиків і вчителів). Фахівці забезпечують мультидисциплінарну підтримку підлітків із числа ВПО, здійснюють діагностування і надають рекомендації та допомогу відповідно до потреб цієї категорії підлітків.

Мета – провести систематичний аналіз наукових джерел щодо формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО.

Підлітки цієї категорії стикаються з емоційною депривацією, підвищеною тривожністю і труднощами саме в налагодженні контактів з однокласниками та вчителями закладів освіти. Це ускладнює інтеграційний процес таких дітей. Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО потребує застосування різноманітних робочих форм, що допоможуть залучити таких дітей до освітнього процесу. Фахівці соціальної сфери, які супроводжують цю категорію підлітків, повинні мотивувати їх пройти офіційну реєстрацію для узаконення статусу ВПО, що відкриває доступ до широкого спектра підтримки (соціальної, правової, матеріальної допомоги від державних і благодійних організацій, надання соціальних, психологічних і медичних послуг). Актуальною проблемою для формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО є психологічна інкапсуляція, що вважається захисним механізмом психіки підлітків, які переживали або переживають травму, стресові ситуації.

Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і успішної соціалізації підлітків із сімей ВПО залежить від прийняття соціального статусу в новому середовищі, процесу психологічного задоволення інтегруванням, освітньої діяльності, успішної комунікації в колективі закладу освіти, організації рутини, високого рівня соціальної підтримки від вчителів та однокласників.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Ключові слова: підлітки, внутрішньо переміщені особи, соціальне здоров'я, соціалізація, формування соціального здоров'я.

The relationship between the formation of social health and socialization of Ukrainian adolescents from among internally displaced persons

O.P. Yefremova¹, I.I. Svitlak², B.A. Maksymchuk³, I.A. Maksymchuk³, S.V. Hryshchenko¹

¹T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Ukraine

²West Ukrainian National University, Vinnytsya, Ukraine

³Izmail State University of Humanities, Ukraine

The process of forming social health and socialization of adolescents from internally displaced persons (IDP) should be considered as a complex psychological pedagogical problem. The formation of social health and socialization of this category of adolescents requires comprehensive and coordinated work of specialists in social, educational, and medical fields (social educators, social workers, psychologists, doctors, and teachers). Specialists provide multidisciplinary support to adolescents from IDP, conduct diagnostics, and provide recommendations and assistance in accordance with the needs of this category of adolescents.

Aim – to conduct a systematic analysis of scientific sources on the process of forming social health and socialization of Ukrainian adolescents from among IDP.

Adolescents from IDP face emotional deprivation, increased anxiety, and difficulties in establishing contacts with classmates and teachers of educational institutions. This complicates their integration process. The relationship between the formation of social health and socialization of Ukrainian adolescents from among IDP requires the use of various working forms that will help involve them in the educational process. Social specialists who accompany adolescents from among IDP should motivate them to undergo official registration. This legitimizes their status as an IDP and opens access to a wide range of support (social, legal, material assistance from state and charitable organizations, provision of social, psychological and medical services). A pressing problem for the formation of social health and socialization of Ukrainian adolescents from among IDP is psychological encapsulation. Psychological encapsulation is a protective mechanism of the psyche of adolescents who have experienced or are experiencing trauma, stressful situations.

The relationship between the formation of social health and successful socialization of adolescents from families of IDP depends on the acceptance of social status in a new environment, the process of psychological satisfaction with integration, educational activities, successful communication in the educational institution, organization of routine, a high level of social support from teachers and classmates.

The authors declare the absence of a conflict of interest.

Keywords: adolescents, internally displaced persons, social health, socialization, formation of social health.

Умови воєнного стану в Україні, оголошеного через війну, розв'язану агресивною сусідньою державою, виокремлюють актуальну проблему соціалізації дітей-переселенців у процесі формування соціального здоров'я. Воєнні дії спричинили масове переміщення населення на безпечніші території. Особливо травматичним це є для дітей підліткового віку, які змушені були виїхати до інших міст і мали потребу соціалізуватися, успішно інтегруватися в нові громади та звикнути до нового середовища і закладів освіти. Це актуалізує вдосконалення існуючих підходів до соціальної і психологічної роботи з українськими підлітками з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у процесі формування соціального здоров'я і соціалізації цієї категорії дітей.

В Україні 4,9 млн осіб отримали статус ВПО, кожен п'ятий (21,6%) із зареєстрованих ВПО – це дитина віком до 18 років [31]. Агресивна повномасштабна війна в Україні спричинила падіння рівня народжуваності у 2021–2023 рр. на 31,5% [25].

Організація Об'єднаних Націй виокремлює категорію ВПО як людей, змушених залишити власні домівки через воєнні дії, різного роду акти насильства, порушення прав людини або катастрофи, не перетнувши міжнародно визнаних державних кордонів. ВПО визнано як специфічну категорію осіб, які стали жертвами воєнних дій і мають численні виклики під час спроби адаптуватися до умов життя в новому місці проживання [18].

Внутрішньо переміщені особи мають багато психологічних проблем і труднощів, через що створюються умови негативного впливу на стан їхнього здоров'я, психосоціального благополуччя, погіршується взаємодія з оточуючими. Вирішенню таких проблем має сприяти командна взаємодія фахівців соціономічних спеціальностей (психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників). Ці команди надають переселенцям різнобічну допомогу, створюють у них почуття захищеності і психологічного комфорту; а це активізує адаптаційний потенціал ВПО і вчить самостійно вирішувати власні проблеми.

Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО в умовах нового соціального середовища та в закладі загальної середньої освіти – це багатогранний і непростий процес. Однією з ключових складових успішної соціалізації цієї категорії українських підлітків є забезпечення

соціальної підтримки з боку шкільної спільноти (адміністрації, педагогів і ровесників). Діти-переселенці потребують відчуття бути прийнятими в новому середовищі, а це, своєю чергою, дає змогу позитивно будувати стосунки з однолітками і педагогами, фахівцями соціальної сфери. Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО сприяє створенню в таких дітей відчуття приналежності до колективу освітнього закладу, що, своєю чергою, допомагає інтегруватися в життя закладу освіти.

Нижче наведено основні поняття, що стосуються взаємозв'язку формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО, зокрема, ресоціалізація, десоціалізація.

Ресоціалізація – це процес, під час якого дитина підліткового віку засвоює нові соціальні цінності, норми, переконання і поведінкові моделі, для успішної соціалізації в новому соціальному середовищі, яке має відмінності порівняно з попереднім. Підліток має відмовитися від попередніх, іноді дезадаптивних, норм і засвоїти нові, соціально прийнятні. Мета ресоціалізації особистості полягає в допомозі особі відновити або набути соціальний статус повноправного члена соціуму та повернутися до самостійного життя [32].

Основні аспекти ресоціалізації підлітків: законодавче визначення (відновлення в соціальному статусі повноправного члена суспільства і повернення до загальноприйнятого життя); загальне розуміння (приспособлення до нового співтовариства чи умов (еміграція, зміна місця проживання); ключова мета (руйнування негативних (антигромадських) цінностей і норм, набуття визнаних суспільством) [32].

Також важливими у взаємозв'язку формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО є методи і засоби (режим і праця; соціально-виховна робота; навчання і перенавчання; психологічна підтримка (наявність груп підтримки, індивідуальних консультацій); відновлення стосунків у родині і соціумі; професійна допомога (психологи, фахівці соціальної сфери).

Для взаємозв'язку формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО важливо дотримуватися таких етапів: діагностування (оцінювання стану, мотивації, рівня дезадаптації); психологічної підтримки (набуття емоційної рівноваги, робота з провинною

і тривожністю); відновлення навичок (навчання будувати стосунки, керувати емоціями) [32].

О. Ворохаєв визначає соціальне здоров'я як рівновагу між можливостями підлітків до адаптації в новому середовищі і соціалізаційною складовою, яку українські підлітки мають у реальному житті [33]. Слід зауважити, що ця теза безпосередньо відповідає взаємозв'язку формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО. Саме тому варто погодитися з цієї тезою.

Десоціалізація - це процес втрати або відмови від засвоєних соціальних цінностей, норм, навичок і ролей, що призводить до відчуження від соціуму і порушення звичного способу життя підлітків; це процес є зворотним до соціалізації, що може мати наслідки у вигляді асоціальної поведінки дитини, її ізоляції, депресії та інших психологічних проблем. Десоціалізація виникає внаслідок тривалої ізоляції, травм, психічних розладів, залежностей або кардинальних життєвих змін (зміна місця проживання, зміна закладу освіти та ін.) [20].

Основні ознаки десоціалізації підлітків: втрата інтересу до спілкування та соціальних контактів; зниження самооцінки, нерозуміння соціальних норм; зміна поведінки (поява агресії, конфліктність, порушення правил); відчуженість, самотність, тривога, депресія.

Причини десоціалізації підлітків: вимушена ізоляція (тривале перебування в лікарні, інших місцях проживання); особистісні чинники (психічні розлади, алко- і наркозалежність; кризові ситуації (загибель/смерть близьких, втрата можливості навчатися у звичайному закладі освіти, інвалідизація); соціальні чинники (неблагополучна родина, вплив шкідливого навколишнього середовища, надмірне використання технологій, умови воєнного стану) [20].

У формуванні соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО слід спиратися на сутність соціалізації, яка починається від народження і триває решту життя. Найінтенсивніше цей процес відбувається в дитячі та юнацькі роки. У цей період першими агентами соціалізації вважається сім'я, родичі та навколишнє середовище. У навколишньому середовищі та в сім'ї діти засвоюють базові норми, цінності і соціальні ролі. Дитина підліткового віку поступово входить у світ суспільних відносин через наслідування, ігровий досвід і взаємодію з різними соціальними групами, як-от однолітки, школа і соціальні мережі. Україн

важливо не допустити соціальної підтримки в процесі соціалізації українських підлітків із числа ВПО, бо це може призвести в дитини до відчуття самотності, тривоги, депресії та інших психологічних проблем.

Мультидисциплінарна команда підтримки дітей підліткового віку в процесі формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО особливо потребує допомоги, якщо ця група підлітків знаходиться у складних життєвих обставинах або має соціальні травми.

О. Єфремова зі співавторами наголошують на потребі збереження соціального здоров'я українських підлітків. Група авторів доводить, що воєнні дії в Україні провокують складні життєві обставини в дітей підліткового віку. Це ускладнює процес формування позитивних моделей поведінки українських підлітків. Актуальний період потребує різноманітних терапевтичних заходів, що може зменшити тривожність українських підлітків і приділити більше уваги формуванню їхнього соціального здоров'я [36]. Така теза потребує поглибленого подальшого вивчення й удосконалення в процесі формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО.

К. Квятковська та О. Василенко зазначають, що кількість і складність психологічних проблем у підлітків із сімей-переселенців тісно пов'язані з формуванням соціального здоров'я і соціалізацією українських підлітків. Автори доводять, що особливо вразливими є діти підліткового віку порівняно з особами дорослого віку. Українські підлітки з числа ВПО частіше зазнають травматичних і стресових чинників у період свого розвитку, спричинених умовами воєнного стану і воєнними діями, що може негативно впливати на формування особистості. На соціальне здоров'я і соціалізацію українських підлітків значно впливають такі чинники: пережите насильство, втрата близького оточення (родичів і друзів), зміна звичного способу життя та ін. Ці чинники загалом негативно позначаються на когнітивних процесах, поведінкових особливостях, міжособистісних відносинах, самооцінці, а також на загальному світогляді підлітків [14].

І. Трубавіна характеризує основну проблему адаптації ВПО до нових умов життя як їхній психологічний стан. Психологічний стан, на думку авторки, впливає на самопочуття ВПО, їхню поведінку, спілкування, взаємодію

з оточенням та ін. [30]. Також слід погодитися з твердженням І. Трубавіної, що у всіх ВПО наявні психологічні травми, які спричиняють таку психологічну проблему, як відчуття невизначеності щодо майбутнього. А головне – складність теперішнього стану з усіх соціальних напрямів життєдіяльності.

З. Спринська робить ряд висновків, що для більшості ВПО характерні деякі властивості особистості: сором'язливість, невротичність, депресивність, тривожність, скутість, самотність, невпевненість у собі. Авторка обґрунтовує, що ця група властивостей зумовлює труднощі в соціальній взаємодії із сім'єю, однолітками, однокласниками. Українські підлітки з категорії ВПО мають погіршення пам'яті й уваги, страждають від безсоння, мають сповільнені реакції, а також скутість рухів. З. Спринська, досліджуючи психологічні особливості ВПО, констатує, що цій категорії підлітків характерна психопатизація. Наслідками психопатизації вважається імпульсивна поведінка, часто підліткам притаманна байдужість (наприклад, до думки оточуючих), ця категорія підлітків часто нехтує певними соціальними нормами, їм притаманна егоцентричність, а труднощі з адаптацією має практично кожний український підліток ВПО та ін. Вчена наголошує на потребі розроблення й впровадження програми психологічного супроводу українських підлітків ВПО і вважає, що це має знизити рівень їхніх негативних емоційних станів і водночас має поліпшити процес їхньої адаптації до умов проживання і навчання сьогодні [26].

Соціалізація дитини є складним і багатограничним процесом, під час якого дитина навчається спілкуватися в суспільстві, вчиться засвоювати його норми, цінності, правила поведінки та водночас має набути навички спілкування з оточенням. Соціалізація – не просто гра, це – основа, на якій має будуватися вся майбутня особистість кожної дитини.

Американська психологічна асоціація доводить, що в дітей підліткового віку з вищим рівнем соціальних навичок зазвичай вищі академічні результати, міцніше психічне здоров'я. А головне, такі діти успішніше адаптуються до життя в дорослому віці. Проблеми в процесі соціалізації дитини в подальшому (наприклад, у підлітковому віці) призводять до труднощів в освітній діяльності, низької самооцінки і складнощів у побудові стосунків як з однолітками, так і з дорослим оточенням [3].

Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО є ключовим етапом розвитку дитини підліткового віку як суб'єкта освітньої діяльності. Соціалізація українських підлітків майже завжди сприяє набуттю поведінкових стратегій у нових умовах навчання і життя. Це впливає на подальший розвиток дитини підліткового віку. Слід зазначити, що в підлітковому віці має сформуватися учнівський колектив, а цей процес потребує певного рівня соціально-психологічної згуртованості. Стосунки в колективі однокласників стають одним із механізмів соціалізації підлітків через отримання нових функцій, а також і норм поведінки, прийнятих у закладах загальної середньої освіти. Цей процес соціалізації в освітньому закладі майже завжди є складним. Зазвичай підлітки мають значні труднощі, що призводить до шкільної дезадаптації.

Мета огляду – провести систематичний аналіз наукових джерел щодо формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО.

Формування соціального здоров'я і соціалізація українських підлітків із числа ВПО тісно пов'язані з новим шкільним середовищем. Основним завданням процесу соціалізації вважається створення умов, що забезпечують комфортне і позитивне входження цієї категорії підлітків у нове шкільне середовище й оточення (однолітки, сімейне коло, друзі) та ін.

В. Дяченко наголошує, що, досліджуючи адаптування ВПО в Україні, слід дотримуватися характеристики, згідно з якою, ВПО є категорією людей, змушених залишати домівки в місці постійного проживання через воєнні дії, порушення прав людини та ін., водночас не перетинаючи міжнародно визнаних державних кордонів України [7]. О. Блинова доводить, що ВПО є однією зі специфічних категорій населення, які стають жертвами воєнних дій, мають складні соціально-психологічні умови під час спроб адаптування до нових умов життєдіяльності [4].

Л. Завацька, досліджуючи соціальні потреби дітей трудових мігрантів у новому соціально-освітньому середовищі, доводить, що процеси як соціалізації, так і адаптації дітей із числа ВПО до умов нового соціального середовища в закладі загальної середньої освіти є складним і довготривалим процесом. Дослідниця вважає, що однією зі складових найефективнішо-

го адаптування стає саме соціальна підтримка з боку шкільної спільноти (адміністрації, педагогів, однолітків). Важливо сформувавши в цієї категорії підлітків відчуття приналежності до колективу освітнього закладу, яке допоможе ефективніше інтегруватися в життя закладу [39].

Досліджуючи формування соціального здоров'я і соціалізацію підлітків із числа ВПО, слід розглядати й особливості цих процесів у новому шкільному середовищі. Це потребує надання психологічної підтримки, яка може охоплювати консультації з фахівцями (психологами, соціальними педагогами, соціальними працівниками, вчителями, педіатрами). Узагалі соціально-психологічна допомога має полегшити стрес, якого зазнають підлітки-переселенці через зміну місця проживання, а також пристосування до нового середовища і нових умов життєдіяльності. Щодо культурних особливостей, то найважливішими для соціалізації є мовний бар'єр і розбіжності в традиціях, звичаях, що іноді ускладнює формування соціального здоров'я і соціалізацію підлітків із числа ВПО. Заклади загальної середньої освіти зазвичай допомагають подолати труднощі, організувати підтримку з боку вчителів, психологів, соціальних педагогів і соціальних працівників. Така підтримка має сприяти ефективнішому входженню підлітків як в освітнє, так і в соціальне середовище.

Т. Yanchenko зі співавт. констатують, що у формуванні соціального здоров'я і соціалізації підлітків із числа ВПО слід вирішити пріоритетне завдання. Цим завданням науковці вважають створення безпечної і комфортної атмосфери для освітнього процесу і розвитку підлітків ВПО. Важливо забезпечити індивідуальний підхід до потреб кожного підлітка з числа ВПО в процесі надання емоційної підтримки. Згідно з цими дослідженнями, процес соціалізації підлітків із числа ВПО тісно поєднаний із формуванням їхнього соціального здоров'я. Т. Yanchenko зі співавт. наголошують на потребі використання у формуванні соціального здоров'я та соціалізації підлітків із числа ВПО різноманітних форм соціалізації (явних, прихованих, позитивних, негативних, контрольованих, спонтанних). В українському суспільстві існує простір соціальних чинників, що в умовах нестабільності (умовах воєнного стану) розширюють свій вплив [34]. Важливо погодитися з цією тезою.

О. Блинова, аналізуючи умови успішної соціалізації підлітків із числа ВПО, вважає, що слід спиратися на певні критерії оцінювання соціалізації здобувачів середньої освіти підліткового віку до нових умов освітніх закладів. Зокрема, на когнітивний критерій (здатність учнів ефективніше засвоювати інформацію, уміти сформувати власне критичне мислення), дослідниця пропонує приділяти більше уваги визначенню й характеристик впливів рівня тривожності на пізнавальні процеси дитини підліткового віку, оскільки вважає це важливим впливом на освітню діяльність учнів; соціально-емоційний критерій як позитивне емоційне тло підлітків в адаптивних ситуаціях, водночас це створює атмосферу довіри й ефективної взаємодії в колективах однолітків; соціалізаційний критерій як позитивна самооцінка рівня соціалізації, що вже притаманна дітям підліткового віку з числа ВПО. О. Блинова також обґрунтовує потребу для цієї категорії підлітків вміти долати труднощі, які обов'язково з'являються в процесі зміни місця проживання і соціального оточення (родинного й однолітків). Вчена пропонує враховувати в процесі успішної соціалізації підлітків із числа ВПО зменшення потенційних бар'єрів на їхньому шляху для досягнення позитивного психологічного стану та відновлення розірваних соціальних зв'язків у майбутньому [4]. Т. Ткачук вважає, що ці чинники лежать в основі посилення психологічного стресу, а також протидіють інтегруванню підлітків у нове середовище і водночас загострюють кризові ситуації для ВПО підліткового віку [29].

І. Тітов поглиблено аналізує процес вимушеного переміщення. Дослідник вважає, що для цього процесу є характерним вплив як психологічних, так і соціальних стресорів. Такі стресори впливають на ВПО, у т.ч. на дітей підліткового віку. А це, своєю чергою, негативно впливає на психічний стан і життєдіяльність [28].

Л. Завацька вважає, що всі учасники формування соціального здоров'я і соціалізації підлітків-переселенців (вчителі, психологи, соціальні педагоги, батьки, адміністрації закладів освіти) мають нести відповідальність за створення безпечного і комфортного середовища для освітньої діяльності й виховання. При цьому важливими є злагоджені дії та врахування потреб підлітків із числа ВПО. Найважливішими вважають такі аспекти: матеріальні ресурси (освітні матеріали, доступ до комп'ютерів та інтерне-

ту); психологічна підтримка вчителів та однокласників; консультації психологів; створення комфортного соціального середовища (організація процесу знайомства підлітків із числа ВПО з однокласниками і вчителями, забезпечення їхньої участі в заходах освітніх закладів, спортивних, творчих гуртках); застосування принципів інклюзивного навчання; створення сприятливого психологічного клімату, щоб допомогти цій категорії підлітків впоратися з емоційними труднощами (втрата родичів, зміна звичного середовища, як наслідок – з'являється страх, тривога, депресія); індивідуальний підхід до кожного з підлітків із числа ВПО з урахуванням їхніх поточних потреб і водночас можливостей; формування позитивного іміджу цієї категорії підлітків, що полегшить їхнє соціальне інтегрування; заохочення підлітків із числа ВПО до участі в подіях закладів освіти, що зміцнить зв'язки підлітків із колективом освітнього закладу; консультування батьків щодо питань соціалізації цієї категорії підлітків до нових умов навчання та ін. Дослідниця також доводить, що низька мовна компетентність може стати бар'єром у сприйнятті освітнього матеріалу та спілкуванні з однокласниками [38].

Л. Музичко і Н. Канська констатують, що одним із важливих аспектів соціально-психологічного впливу переміщення підлітків із числа ВПО є порушення соціальних зв'язків, яке водночас означає відсутність підтримки з боку соціального оточення. Цей процес додатково посилює відчуття ізоляції й самотності ВПО підліткового віку та ускладнює інтегрування в новому середовищі як освітнього закладу, так і життєдіяльності взагалі [19].

М. Філоненко доводить, що процес адаптування ВПО ускладнює травматичний досвід вимушеного переміщення українських підлітків [8]. Дослідження Д. Романовської та О. Ілацук доводять, що ВПО (у т.ч. підліткового віку) часто мають почуття безвиході, смутку, провини, гніву та ін. [23]. К. Левченко і В. Панок, досліджуючи соціально-педагогічну та психологічну допомогу сім'ям із дітьми в період воєнного конфлікту, доводять, що негативні емоційні стани (почуття безвиході, смутку, провини, гніву та інші) часто спричиняють психічні розлади. Також такі емоційні стани можуть перешкоджати звиканню підлітків із числа ВПО до нових умов життєдіяльності [16].

Н. Корпач та І. Сидорук, досліджуючи різні аспекти соціальної роботи з адаптування дітей

ВПО до нового соціального середовища, визначають ряд специфічних психологічних особливостей, характерних для українських підлітків із числа ВПО. Науковці доводять, що ця група дітей підліткового віку зазнає травматичного впливу через збройні конфлікти (травматичного стресу, втраченого відчуття безпеки, соціальної ізоляції, з якою стикаються ВПО підліткового віку під час переїзду на нове місце, соціальної дезорієнтації, проблем із навчанням у підлітків, які переживають травматичний досвід або отримують стресові умови життєдіяльності, порушення формування прив'язаності в дітей підліткового віку, які пережили розлуку з батьками або опікунами, труднощів у встановленні здорових взаємин з іншими людьми, психологічної інкапсуляції серед підлітків, які пережили травматичні події або можуть перебувати в стані хронічного стресу, що часто характерно для ВПО) [13].

Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО іноді залежить від соціальної адаптації. Н. Корпач та І. Сидорук визначають кілька напрямів у цьому процесі: навчальну соціалізацію (приспособлення до зміни змісту й умов організації освітнього процесу, розвиток навичок самостійної роботи в закладах освіти), соціально-психологічну адаптацію (через побудову нових комунікацій із дорослими та однолітками, а також забезпечення відчуття психологічної захищеності) [13].

Зокрема, Н. Корпач та І. Сидорук доводять, що адаптованість українських підлітків не зводиться окремо до об'єктивного досягнення стану рівноваги лише соціальними умовами. Соціальна адаптованість водночас охоплює відсутність негативних психологічних станів або деструктивних емоційно-поведінкових наслідків у майбутньому житті. Важливо, що соціальна адаптація сприяє гармонійності в особистісному розвитку дітей підліткового віку в середовищі закладу освіти [13].

Г. Лазос вважає, що успішна соціалізація дітей підліткового віку, які отримали статус ВПО, також залежить від всебічної підтримки команди фахівців, що задовольняє базові потреби, забезпечує психологічну допомогу і водночас сприяє соціальному інтегруванню [15].

Н. Євдокимова та О. Поліванова констатують, що вкрай необхідно використовувати мультидисциплінарний підхід, який передбачає активність у співпраці медичних фахівців,

юристів, психологів і соціальних працівників. Науковці вважають, що тільки завдяки колективним зусиллям різних фахівців соціальної і медичної сфер можна ефективно допомагати в психологічному супроводі ВПО [35].

Д. Романовська та О. Ілащук, аналізуючи соціально-психологічні чинники розвитку стресостійкості особистості, обґрунтовують ефективність стратегії підтримки підліткового віку, що мають посилювати їхню здатність до соціалізації і формування стресостійкості [22]. Слід погодитися з цією тезою. Стресостійкість дає змогу підліткам в умовах воєнного стану бути більш спокійними і мати високий рівень самооцінки, це допомагає ефективніше управляти стресом.

О. Штепа робить важливі висновки щодо психологічних ресурсів особистості: слід запровадити програму розвитку навичок управління стресом. Це має сприяти налагодженню соціальних зв'язків і підтриманню високого рівня самооцінки українських підлітків із числа ВПО [24]. Вважаємо таку тезу позитивною. Слід зауважити, що потрібно гарантувати доступ до необхідних інформаційних ресурсів у формуванні соціального здоров'я і соціалізації цієї категорії українських підлітків.

В. Агеева вважає, що потрібно ефективніше впроваджувати форми і методи соціалізації підлітків із числа ВПО у формуванні соціального здоров'я. Як доводить дослідниця, такими є: інтерактивні форми (наприклад, подальше обговорення колективного перегляду анімації), може бути частина ігрових занять, що відновлюють відчуття стабільності, метод менторства («здобувач освіти – наставник»), він має пришвидшити інтегрування підлітків-переселенців у життя закладу освіти [1].

В. Агеева наголошує, що ВПО підліткового віку – це ті українські діти, які змушені були покинути власні домівки через умови воєнного стану та опинилися поза звичним середовищем як удома, так і в закладах освіти. Щодо їхнього шляху до формування соціального здоров'я і соціалізації, то він проходить через випробування (наприклад, через соціальне інтегрування). Це вимагає запровадити комплексний підхід. У новому середовищі освітнього закладу такі підлітки змушені будувати нові соціальні зв'язки з однолітками. Перехід до іншого колективу освітнього закладу іноді супроводжується тривожністю [1]. В. Стручок констатує, що створення підтримувального та інклюзивного середовища в територіальній громаді, де

проживають українські підлітки з числа ВПО, сприяє адаптаційному процесу для осіб такої категорії [27]. Така теза наголошує, що взаємовплив формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків ВПО має передбачати формування позитивного соціального сприйняття і забезпечувати рівноправний доступ до базових ресурсів і послуг. Слід погодитися з таким твердженням.

Формування соціального здоров'я і соціалізація українських підлітків із числа ВПО потребують застосування різноманітних робочих форм, що допоможуть залучати їх до освітнього процесу, зокрема, таких як: читання художньої літератури і перегляд улюблених фільмів, організація рольових ігор, відвідування діючих виставок дитячих робіт, проведення класних свят, організація театралізованих постановок казок та інші. К. Буряковська констатує, що постійна тривожність українських підлітків із числа ВПО, що викликає підвищену агресивність і поведінкові розлади, серед яких імпульсивність і порушення дисципліни, потребує комплексного і системного підходу мультидисциплінарної команди [5].

С. Денисюк і В. Корнієнко, досліджуючи чинники й особливості політичного адаптування ВПО в Україні, констатують, що здобувачі освіти підліткового віку із внутрішньо переміщених сімей мають досягнути високих показників успішнішої соціалізації. Підлітки цієї категорії повинні отримати й задовільний соціальний статус у новому освітньому середовищі, а також і психологічний комфорт у стосунках із цим середовищем. Організація, умови, зміст і форми життєдіяльності в новому оточенні для українських підлітків із числа ВПО впливають як на формування соціального здоров'я, так і на соціалізацію цієї категорії дітей підліткового віку [6].

Щодо низького рівня соціалізації підлітків із числа ВПО, то він характеризується (переважно) відхиленнями в поведінці дитини. Висновки зроблено на основі інтерв'ю здобувачів освіти підліткового віку і вчителів (Чернігів, 2025). Саме інтерв'ю та спостереження за поведінкою підлітків дало змогу авторам виокремити три рівні соціалізації таких підлітків (високий, середній і низький).

У цьому огляді коротко охарактеризовано виокремлені рівні. Щодо високого рівня – здобувачі освіти завжди задоволені власним становищем у закладі загальної середньої освіти,

адаптовані до нових умов закладу освіти, результати їхньої успішності високі, активні в позанавчальних заходах і громадському житті класу, впевнені в собі, комунікабельні, товаришують з однолітками, завжди відчують захищеність у родині (результати інтерв'ю та спостережень, 2025).

Щодо середнього рівня – здобувачі загальної середньої освіти задоволені власним становищем у колективі класу, проте мають нестійкий статус у міжособистісних відносинах, часто переживають тривогу в нових умовах освітнього закладу, частково невдоволені результатами власної освітньої діяльності, однак іноді здатні мобілізувати власні зусилля, проявляють самостійність.

С. Денисюк і В. Корнієнко наголошують, що підлітки з цієї групи часто можуть зосереджуватися в певних видах власної діяльності. Якщо вид діяльності їм цікавий, вони досягають у ньому успіхів. Також для цієї групи підлітків характерна періодична пасивність на тлі деяких видів активної діяльності [6].

Щодо низького рівня соціалізації підлітків ВПО, то слід наголосити на проблемах узгодженості у взаємних стосунках як в освітньому закладі, так і в родині. Виокремлено основні характеристики: здобувачі загальної середньої освіти вкрай болісно реагують на невдачі в освітній діяльності, мають високий рівень тривожності, часто соромляться надавати відповіді під час уроків (бо очікують насмішки з боку як однокласників, так і навіть вчителя), зазвичай не досягають успіхів у вивченні основних предметів, не мають друзів серед однокласників (як наслідок – відчуття самотності), почуваються незахищеними, іноді неадекватно поведуться (як у закладі освіти, так і в родині), демонстративно негативно ставляться до норм і вимог освітнього процесу, часто конфліктні, емоційно нестабільні (результати інтерв'ю та спостережень, 2025).

Результати інтерв'ю та спостережень (2025) доводять, що високий рівень соціалізації підлітків із числа ВПО передбачає повноцінне інтегрування здобувачів загальної середньої освіти в освітній процес; середній рівень відображає ситуативну соціалізацію; низький рівень характеризує здобувачів освіти з числа ВПО як пасивних школярів в освітній діяльності та позакласному житті.

С. Денисюк і В. Корнієнко, досліджуючи чинники та особливості політичної адаптації

ВПО, виокремлюють, що одним із чинників є соціальна дезорієнтація. Дослідники обґрунтовують, що це – серйозна проблема сьогодення. Маючи спроби адаптуватися до життя в новому середовищі, підлітки з числа ВПО практично стикаються з прийняттям соціальних норм і з труднощами їхнього розуміння. Цей чинник значно ускладнює їхнє інтегрування в нове середовище як закладів освіти, так і територіальних громад [6].

М. Арцишевська констатує, що соціалізація підлітків – це вибір дітьми підліткового віку власного життєвого шляху в суспільстві, у якому вони проживають [2].

Саме тому в цьому огляді звернуто увагу на визначення концепції соціалізації підлітків, які мають статус ВПО. Ключовими аспектами цієї концепції є: рівень здоров'я підлітків (як показник соціального розвитку, фізичного стану, психологічного комфорту, соціальної стабільності та емоційної гармонії); входження підлітків у нові соціальні умови (формування їхніх особистісних систем відносин із громадою або закладом освіти); розвиток внутрішньої рівноваги (як основа формування всебічно розвинутої особистості) та ін.

Актуальною проблемою формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО є психологічна інкапсуляція. Цей процес притаманний особам, які пережили травматичні події або перебувають у стані хронічного стресу.

Психологічна інкапсуляція є захисним механізмом психіки підлітків, які переживали або переживають травму, стресові ситуації. Особливо важливо про це пам'ятати в роботі мультидисциплінарної команди з ВПО. Діти підліткового віку практично повністю замикаються в собі та відгороджуються від зовнішнього світу, а також від власних емоцій. Як наслідок – у них майже відсутня соціальна активність, вони мають порушення сну й нераціональне харчування, а також труднощі з адаптацією [11]. Цей термін вживається для опису психологічних проблем підлітків із числа ВПО. Слід зазначити, що це один із видів дезадаптації.

Причини виникнення психологічної інкапсуляції: пережиті психотравми (воєнні дії, втрати, процес переміщення в інші регіони); сильні стресові ситуації, шок, тривога; часто підлітки з числа ВПО мають потребу захистити себе від болючих спогадів та емоцій. Також слід пам'ятати про множинні прояви психологічної ін-

капсуляції: емоційну відчуженість (намагання бути байдужим до навколишнього середовища та демонстрування зниженої здатності до емоційного вираження); зниження інтересу до діяльності (втрата зацікавленості в раніше улюблених заняттях або спілкуванні); соціальну ізоляцію (уникання контактів з оточуючими, намагання бути на самоті); тенденції до фантазування, втечу у віртуальний простір (проведення надмірної кількості часу за комп'ютером або телефоном); фізичні симптоми (скарги на головний біль, часту втому, розлади сну).

Цей огляд доводить, що психологічна інкапсуляція не є свідомим вибором підлітків із числа ВПО, а є несвідомим захисним механізмом психіки підлітків. Він частково дає змогу впоратися з тривогою, обумовленою стресом або травмою. Психологічна підтримка цієї категорії підлітків допомагає подолати психологічну інкапсуляцію.

Нині значно зростає кількість переселенців. Це ставить перед фахівцями психологічної служби закладів освіти різних рівнів та інших освітніх установ низку завдань щодо надання кваліфікованої мультидисциплінарної допомоги підліткам із числа ВПО в умовах воєнного стану для формування їхнього соціального здоров'я і соціалізації. Огляд доводить, що успішна соціалізація допомагає дітям підліткового віку цієї категорії повернути відчуття стабільності й підтримки в нових реаліях життєдіяльності.

Формування соціального здоров'я і соціалізації підлітків із числа ВПО в умовах нового середовища певною мірою залежить від стану соціальної десоціалізації, яка може стати причиною комплексних розладів як психічного, так і фізичного здоров'я підлітків такої категорії. Вирішення цієї проблеми потребує мультидисциплінарного підходу та взаємодії фахівців різних галузей медичної і соціальної сфери. Важливо впроваджувати програми соціалізації до громади, що приймає (ознайомлення з її нормами, цінностями, традиціями). Проте слід зазначити, що не всі підлітки з числа ВПО стикаються з труднощами в процесі соціалізації. Є групи підлітків більш стійкі до стресу. Як результат – вони здатні пристосовуватися до нового середовища без суттєвих ускладнень.

Для забезпечення якісної психологічної та соціальної допомоги підліткам із числа ВПО та їхнім сім'ям необхідно з'ясувати весь спектр проблем, з якими стикаються ВПО. Це сприятиме вирішенню цих проблем на системному

рівні. Реєстрування таких осіб потребує особливої уваги. Фахівці (соціальні працівники, психологи, лікарі), що супроводжують підлітків із числа ВПО або їхню сім'ю, повинні мотивувати цих осіб офіційно зареєструватися для узаконення статусу ВПО. Проте не всі ВПО погоджуються. Отримання статусу ВПО відкриває доступ до широкого спектра підтримки (соціальної, правової, матеріальної допомоги від державних і благодійних організацій, надання соціальних, психологічних і медичних послуг). Крім того, офіційна реєстрація ВПО значно прискорює вирішення проблем, пов'язаних з інтеграцією та соціалізацією.

Соціалізація підлітків ВПО в нових закладах загальної середньої освіти є критично важливою проблемою. Допомога підліткам у входженні до колективу нового класу, забезпечення нормального інтегрування в освітній процес, мінімізація стресових ситуацій, зняття стигми та отримання мотивації до освітнього процесу є ключовими аспектами роботи, яку мають здійснювати соціальні педагоги, вчителі, психологи на максимально фаховому рівні. Ефективна комунікація при цьому є надважливим завданням [9].

У ході огляду з'ясовано, що значна частина підлітків ВПО стикається з емоційною депривацією, підвищеною тривожністю і труднощами саме в налагодженні контактів з однокласниками і вчителями закладів освіти.

У формуванні соціального здоров'я і соціалізації підлітків із числа ВПО в умовах нового середовища та інтегрування в соціальне життя слід зосередити увагу на шеринг. Шеринг (англ. «to share» – ділитися) є структурованим груповим обговоренням аналізу результатів якоїсь спільної роботи, обговорення актуальних проблем для підлітків, важливих подій або спільного досвіду. Мета шерингу – створення умов для кожного учасника, за допомогою яких він зможе оцінювати власні емоції, переживання, які з'являються в процесі якоїсь діяльності. Шеринг має сприяти процесу формування в підлітків із числа ВПО певних патернів або поведінкових моделей. Для практичного застосування цей процес є вкрай важливим [37].

Успішною соціалізація може виявлятися на тлі внутрішнього відчуття підлітками задоволення власним становищем, що не провокує довготривалих негативних емоційних наслідків. Для підлітків із числа ВПО успішна соціалізація характеризується набуттям постійного ста-

більшого соціального статусу в новому середовищі. При цьому ключовим елементом є психологічний комфорт у процесі взаємодії з новим (задоволеність освітнім процесом, побутовими умовами, організацією соціального життя).

Складовими психологічної соціалізації є інтелектуальний розвиток, мотивація підлітків ВПО та їхня емоційно-вольова сфера.

Найважливішою Т. Грибоєдова вважає мотивацію. Щодо мотивації підлітків із числа ВПО, то авторка передбачає бажання здобувати знання як у процесі освіти, так і в будь-якій іншій діяльності. Т. Грибоєдова наголошує, що існує кілька груп мотивів: соціальні мотиви (пов'язані з прагненням підлітків досягнути певного статусу в суспільних відносинах, доступних їхньому оточенню) та мотиви, що відповідають потребам підлітків у спілкуванні з однокласниками, вчителями, психологами та ін. [10].

Необхідно допомогти підліткам ВПО сформувати усвідомлене власне ставлення до освітнього процесу в закладі освіти. Для цього треба надати об'єктивну інформацію про заклад освіти або заклад позашкільної освіти. Зокрема, важливим є забезпечення емоційного сприйняття інформації підліткам ВПО.

Е. Гура вважає, що інтелектуальний розвиток українських підлітків потребує високого рівня психологічного розвитку. Це забезпечить їхню здатність до свідомого регулювання уваги, організації пам'яті та мисленнєвого процесу. Як наслідок, уможливлення подальшого поліпшення навчання читання, виконання математичних дій та ін. Отже, рівень інтелекту підлітків має визначатися ступенем сформованості аналітики психологічних процесів, в основі яких лежить процес набуття навичок мисленнєвої діяльності [12]. Ця теза Е. Гурової доводить, що інтелектуальний розвиток українських підлітків із числа ВПО особливо потребує уваги до формування в цієї групи дітей більш високого рівня психологічного розвитку.

Попри складнощі, значно підвищений рівень тривожності і стресові ситуації, підлітки з числа ВПО доволі часто демонструють високий потенціал у процесі формування соціального здоров'я і соціалізації до нових умов освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти. Ще раз слід наголосити на ознаках успішної соціалізації підлітків із сімей ВПО: прийняття соціального статусу в новому середовищі, процес психологічного задоволення інтегруванням, освітня діяльність, успішна комунікація в ко-

лективі закладу освіти, організація рутини, високий рівень соціальної підтримки від вчителів та однокласників, створення дружніх зв'язків між здобувачами освіти й педагогами.

М. Литвин разом із колективом авторів, досліджуючи підлітків ВПО у формуванні соціального здоров'я та соціалізації до нових умов освітньої діяльності, наголошують на потребі цілеспрямованості їхньої праці нового освітнього середовища. Цей процес і дотримання правил розпорядку освітніх закладів поліпшує контроль власних емоцій дітьми підліткового віку з числа ВПО. А також цей процес формує активну позитивну поведінку в соціумі. Щодо розвинутої вольової сфери цієї категорії підлітків, то така сфера допомагає їм виконувати поставлені освітні цілі, зосереджувати увагу та дії для їхнього виконання. Підлітки з числа ВПО не завжди можуть концентруватися на практичних рекомендаціях або вказівках. Тому фахівці соціальної сфери, медики і вчителі мають навчити цю категорію дітей підліткового віку концентруватися на виконанні рекомендацій та ін. [17].

А. Путінцев наголошує на потребі поглибленого дослідження емоційної сфери дітей у період соціалізації. Дослідник вважає, що зміни в навколишньому середовищі підлітків із числа ВПО слід оцінювати на рівні комфорту або дискомфорту, що зумовить регулювання поведінки цієї категорії дітей [21].

До підліткового віку в дитини вже сформована основа соціального здоров'я та успішної соціалізації. Підлітки з числа ВПО можуть власними зусиллями регулювати свою поведінку. Ця категорія дітей сьогодні формує окрему соціальну категорію, яка вирізняється специфічною вразливістю в процесі формування соціального здоров'я, соціалізації та соціального інтегрування.

Висновки

Соціалізацію підлітків із числа ВПО слід розглядати як складну психолого-педагогічну проблему. Формування соціального здоров'я і соціалізація цієї категорії дітей підліткового віку потребує комплексної і злагодженої роботи фахівців соціальної, освітньої, медичної галузей (соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, медиків і вчителів). Фахівці забезпечують мультидисциплінарну підтримку підлітків із числа ВПО, здійснюють діагностування і надають рекомендації та допомогу відповідно до потреб цієї категорії підлітків.

У підлітків із числа ВПО змінюється середовище спілкування, спостерігаються негативні прояви поведінки (сум, тривога, відчуття утрати, труднощі в освітній діяльності). Значна частина підлітків цієї категорії стикається з емоційною депривацією, підвищеною тривожністю і труднощами саме в налагодженні контактів з однокласниками і вчителями закладів освіти. Це може ускладнювати інтеграційний процес. Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і соціалізації українських підлітків із числа ВПО потребує застосування різноманітних робочих форм, що допоможуть залучати таких дітей до освітнього процесу. Соціалізація підлітків із числа ВПО в нових закладах загальної середньої освіти є критично важливою проблемою.

Складовими психологічної соціалізації є інтелектуальний розвиток підлітків із числа ВПО, їхня мотивація та емоційно-вольова сфера. Фахівці (соціальні працівники, психологи, лікарі), що супроводжують ВПО (підлітків або сім'ю з дітьми підліткового віку), повинні мотивувати їх пройти офіційну реєстрацію для узаконення статусу ВПО, що відкриває доступ до широкого спектра підтримки (соціальної, правової, матеріальної допомоги від державних і благодійних організацій, надання соціальних, психологічних і медичних послуг).

Нині значно зростає кількість переселенців. Це ставить перед фахівцями психологічної служби закладів освіти різних рівнів та інших освітніх установ низку завдань щодо надання кваліфікованої мультидисциплінарної допомоги підліткам із числа ВПО в умовах воєнного стану.

Актуальною проблемою для формування соціального здоров'я і соціалізації цієї категорії українських підлітків є психологічна інкапсуляція, що є захисним механізмом психіки підлітків, які переживали або переживають травму, стресові ситуації.

Взаємозв'язок формування соціального здоров'я і успішної соціалізації підлітків із сімей ВПО залежить від прийняття соціального статусу в новому середовищі, психологічного задоволення інтегруванням, освітньої діяльності, успішної комунікації в колективі закладу освіти, організації рутини, високого рівня соціальної підтримки від вчителів та однокласників.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні соціалізаційних програм із формування соціального здоров'я українських підлітків із числа ВПО в період соціалізації.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

References/Література

- Aheieva VP. (2019). Vnutrishno peremishcheni osoby: vyklyky ta perspektyvy sotsialnoi adaptatsii. Kyiv: Feniks. [Агеева ВП. (2019). Внутрішньо переміщені особи: виклики та перспективи соціальної адаптації. Київ: Фенікс].
- Artsyshevska MR. (2010). Teoretyko-metodychni zasady in-tehratsii znan pro suspilstvo u zmisty shkilnoi osvity. Avtoref. dys... kand.ped.nauk. 13.00.09. Kyiv: 20. [Арцишевська МР. (2010). Теоретико-методичні засади інтеграції знань про суспільство у змісті шкільної освіти. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.09. Київ: 20].
- Atmosfera shkola. (2025). Sotsializatsiia dytyny: shcho tse take, z yakoho viku pochynaietsia i chomu tse vazhlyvo. [Атмосферна школа. (2025). Соціалізація дитини: що це таке, з якого віку починається і чому це важливо]. URL:https://atschool.com.ua/sotsializatsiya-dytyny-shcho-tse-take/.
- Blynova Ole. (2018). Sotsialno-psykholohichni zasady adaptatsii vymushenykh pereselentsiv. Kherson: KhDU. [Блинова ОЕ. (2018). Соціально-психологічні засади адаптації вимушених переселенців. Херсон: ХДУ].
- Buriakovska KO. (2019). Zakhyst prav liudyny vnutrishno peremishchenykh osib vid dyskryminatsii: svitovyi ta ukrain-skyi kontekst. Yurydychna osin 2019 roku. Zb. tez dopovidei ta nauk. povidoml. uchashnykh mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchennykh (Kharkiv, 29 lystop. 2019 r.). Za zah. red. AP. Hetmana. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho. [Буряковська КО. (2019). Захист прав людини внутрішньо переміщених осіб від дискримінації: світовий та український контекст. Юридична осінь 2019 року. Зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 29 листоп. 2019 р.). За заг. ред. АП. Гетьмана. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого].
- Denysyuk SH, Korniienko VO. (2018). Chynnyky ta osoblyvosti politychnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. Studia Politologica Ucraino-Polona. 8. Zhytomyr-Kyiv-Krakiv: Vyd. Yevenok OO: 228. [Денисюк СГ, Корнієнко ВО. (2018). Чинники та особливості політичної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. Studia Politologica

- Ucraino-Polona. 8. Житомир-Київ-Краків: Вид. Євенок ОО: 228].
7. Diachenko VA. (2019). Adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. Vinnytsia: Nilan-LTD. [Дяченко ВА. (2019). Адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні. Вінниця: Нілан-ЛТД].
  8. Filonenko MM. (2008). Psykholohiia spilkuвання. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury: 224. [Філоненко ММ. (2008). Психологія спілкування. Київ: Центр учбової літератури: 224].
  9. НО «Zdorov'ia cherez osvitu» ta insh. (2024). Problemy adaptatsii tymchasovo peremishchenykh ditei u pryimalnykh hromadakh. Vchymosia zhyty razom: kurs pidhotovky vchyteliv. [ГО «Здоров'я через освіту» та інш. (2024). Проблеми адаптації тимчасово переміщених дітей у приймальних громадах. Вчимося жити разом: курс підготовки вчителів.]. URL: <http://lit.multycourse.com.ua/ua/page/15/50>.
  10. Hryboiedova TO. (2020). Sotsialna adaptatsiia molodshykh shkoliariv zahalnoosvitnikh shkil-internativ do samostiinoho zhyttia. Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk 13.00.05. Sloviansk: 19. [Грибоедова ТО. (2020). Соціальна адаптація молодших школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.05. Слов'янськ: 19].
  11. Hrys AM. (2017). Psykholohichna inkapsuliatyia. Potentsial psykhoanalychnykh teorii u piznanni ta rozuminni porushen skladovykh obrazu ya sotsialno dezadaptovanykh nepovnoolitnikh. Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats. XI: 16: 23-33. [Гриць АМ. (2017). Психологічна інкапсуляція. Потенціал психоаналітичних теорій у пізнанні та розумінні порушень складових образу я соціально дезадаптованих неповнолітніх. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць. XI; 16: 23-33]. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v11/i16/5.pdf6%20%D1%86%D0%B5%20%D0%B7%D1%80%D0%B%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8>.
  12. Hura EI. (2014). Teoriia rozvytku osobystosti: adaptatsiia u period rannoi zrilosti: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Zhurfond: 169. [Гура ЕІ. (2014). Теорія розвитку особистості: адаптація у період ранньої зрілості: монографія. Дніпропетровськ: Журфонд: 169].
  13. Korpach N, Sydoruk I. (2018). Sotsialna robota z doslidzhenia stanu adaptatsii ditei vnutrishno peremishchenykh osib do novoho sotsialnoho seredovyscha. Pedagogichnyi chasopys Volyni. 1(8): 133-139. [Корпач Н, Сидорук І. (2018). Соціальна робота з дослідження стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. Педагогічний часопис Волині. 1(8): 133-139].
  14. Kviatkovska KA, Vasylenko OM. (2025). Psykholohichni problema vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. [Квятковська КА, Василенко ОМ. (2025). Психологічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні]. URL: <https://elar.khmn.edu.ua/server/api/core/bitstreams/33856392-3a67-4681-af58-405a2055c5fd/content>.
  15. Lazos NP. (2017). Psykholohichna dopomoha vnutrishno peremishchenym osobam. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. [Лазос ГП. (2017). Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам. Кропивницький: Імекс-ЛТД].
  16. Levchenko KB, Panok VH ta insh. (2015). Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoha siamiam z ditmy v period viiskovoho konfliktu. Navch. posibnyk. Zah. red. KB Levchenko, VH. Panok. Kyiv: Aherentstvo «Ukraina». [Левченко КБ, Панок ВГ та інш. (2015). Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту. Навч. посібник. Заг. ред. КБ Левченко, ВГ Панок. Київ: Агентство «Україна»].
  17. Lytvyn M ta insh. (2017). Mizh viinoiu ta sobornistiu. Sotsio-kulturna intehratsiia ta adaptatsiia pereselentsiv z Donbasu ta Krymu. Zakhidnoukrainskyi vektor. Kolekt. monohrafiia. NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Vidp. red. M. Lytvyn. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy: 452. [Литвин М та інш. (2017). Між війною та соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор. Колект. монографія. НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Відп. ред. М. Литвин. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: 452].
  18. Ministerstvo obrony Ukrainy. (2017). Vnutrishno peremishcheni osoby (VPO). Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy. 23.03.2017 No. 164. [Міністерство оборони України. (2017). Внутрішньо переміщені особи (ВПО). Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України. 23.03.2017. № 164]. URL: <https://web.archive.org/web/20220307195938/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.
  19. Muzychko LV, Kanska NP. (2018). Problemy sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib. Odesa: ONU. [Музичко ЛВ, Канська НП. (2018). Проблеми соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Одеса: ОНУ].
  20. Prostir psykholohiv. (2025). Desotsializatsiia. [Простір психологів. (2025). Десоціалізація.]. URL: <https://psychology.space/psypedia-post/desotsializatsiia/>.
  21. Putintsev AV. (2018). Adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib v rehionakh Ukrainy: sutnist, poniattia, pidkhody. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyku. 9: 110-121. [Путінцев АВ. (2018). Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 9: 110-121].
  22. Romanovska DD, Ilashchuk OV. (2018). Sotsialno-psykholohichni chynnyky rozvytku stresostiiakosti osobystosti. Chernivtsi: ChNU: 200. [Романовська ДД, Ілашчук ОВ. (2018). Соціально-психологічні чинники розвитку стресостійкості особистості. Чернівці: ЧНУ: 200].
  23. Romanovska DD, Ilashchuk OV ta insh. (2016). Profilaktyka posttravmatychnykh stresovykh rozladiv: psykholohichni aspekty. Metod. posibnyk. Za red. DD Romanovskoi, OV Ilashchuk. Chernivtsi: Tekhnodruk: 133. [Романовська ДД, Ілашчук ОВ та інш. (2016). Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Метод. посібник. За ред. ДД Романовської, ОВ Ілашчук. Чернівці: Технодрук: 133].
  24. Shtepa OS. (2016). Psykholohichni resursy osobystosti: navch.-metod. posibnyk. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka: 338. [Штепа ОС. (2016). Психологічні ресурси особистості: навч.-метод. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка: 338].
  25. Slovo i dilo. (2024). V Instytuti demohrafii otsynuly, yak skorotylasia chyselnist naselennia Ukrainy za dva roky vi-

- iny. Veb-sait. [Слово і діло. (2024). В Інституті демографії оцінили, як скоротилася чисельність населення України за два роки війни. Веб-сайт]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/26/novyna/suspilstvo/instytuti-demohrafiyi-oczinily-yakskorotylasya-chyselnist-naselennya-ukrayiny-dva-roky-vijny>.
26. Sprynska ZV. (2018). Psykholohichni osoblyvosti vnutrishno peremishchenykh osib. Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii. 6: 50-56]. [Спринська ЗВ. (2018). Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. Теорія і практика сучасної психології. 6: 50-56].
  27. Struchok VS. (2022). Tekhnoekolohiia ta tsyvilna bezpeka: navchalnyi posibnyk. Chastyina «Tsyvilna bezpeka». Ternopil: TNTU im. I. Puliuiia: 150. [Стручок ВС. (2022). Техноекологія та цивільна безпека: навчальний посібник. Частина «Цивільна безпека». Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя: 150].
  28. Titov IH. (2000). Psykholohiia ekstremalnykh sytuatsii ta yikh vplyv na osobystist. Kyiv: Ukrainskiy Tsentр dukhovnoi kultury: 240. [Титов ІГ. (2000). Психологія екстремальних ситуацій та їх вплив на особистість. Київ: Український Центр духовної культури: 240].
  29. Tkachuk TA. (2018). Psykholohichni osoblyvosti zhyttiestiikosti vnutrishno peremishchenykh osib. Kyiv: Kyivskiy un-t im. Borysa Hrinchenka. [Ткачук ТА. (2018). Психологічні особливості життєстійкості внутрішньо переміщених осіб. Київ: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка].
  30. Trubavina IM. (2017). Problemy vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini yak osnova vedennia vpadku v sotsialnii roboti z nymy. Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystypynarnomu vymiri: vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii. Zbirnyk naukovykh prats. Starobilsk: DZ «LNU im. T. Shevchenka»: 320-342. [Трубавина ІМ. (2017). Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції. Збірник наукових праць. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка»: 320-342].
  31. Ukrinform. (2023). Kilkist ukrainsiv ta yikh mihratsiia za kordon cherez viinu. [Укрінформ. (2023). Кількість українців та їх міграція за кордон через війну.]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migraciya-za-kordoncerez-vijnu.html>.
  32. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). (2004). Resot-sializatsiia. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy. 3-4: 21. [Відомості Верховної Ради України (ВВР). (2004). Ресоціалізація. Кримінально-виконавчий кодекс України. 3-4: 21]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/>
  - ed20140101/find?text=%D0%E5%F1%EE%F6%B3%E0%EB%B3%E7%E0%F6%B3%FF#Text.
  33. Vorokhaiev O. (2020). Sotsialne zdorovia osobystosti yak problema zdoroviazberezhennia. Visnyk NUCHK. 6: 18-22. [Ворохаєв О. (2020). Соціальне здоров'я особистості як проблема здоров'язбереження. Вісник НУЧК. 6: 18-22].
  34. Yanchenko T, Ren L, Zavatska L, Platonova O, Mykhailenko O. (2023). Educational work within the framework of youth policy: post-industrial imperatives. Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research. 13/01/XXXII: 99-104. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/PDF/130132.pdf>.
  35. Yevdokymova NO, Polivanova Ole. (2017). Psykholohichniy suprovod vnutrishno peremishchenykh osib. Kharkiv: KhNUVS. [Євдокимова НО, Поліванова ОЕ. (2017). Психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб. Харків: ХНУВС].
  36. Yefremova OP, Maksymchuk BA, Maksymchuk IA, Makohonchuk NV, Lysyuk SR. (2025). Preservation of the social health of adolescents under martial law. Ukrainian Journal of Perinatology and Pediatrics. 2(102): 124-132. [Єфремова ОП, Максимчук БА, Максимчук ІА, Макогончук НВ, Лисюк СР. (2025). Збереження соціального здоров'я підлітків в умовах воєнного стану. Український журнал Перинатологія і Педіатрія. 2(102): 124-132]. doi 15574/PP.2025.2(102).124132.
  37. Zaliubovska L. ta insh. (2025). Koly svit na mezhi zmin: stratehii adaptatsii. Psykholohichna pidtrymka vchyteliv ta ditei u chasy viiny. Posibnyk. [Залюбовська Л. та інш. (2025). Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни. посібник]. URL: https://bit.ly/3PIPTfb?fbclid=IwAR3YIU5ZV5YgxmTVt6ZVeQ4jvhvdiIlhIV8iqmdOAqIDSDrcBIQAsnZ_xlo.
  38. Zavatska L. (2023). Vyznachennia aktualnoho rivnia us-pishnosti sotsialnoi adaptatsii shkolariv iz chysla vnutrish-no peremishchenykh osib. Visnyk natsionalnoho univ-ersytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni TH. Shevchenka. 179: 23: 42-48. [Завацька Л. (2023). Визначення актуального рівня успішності соціальної адаптації школярів із числа внутрішньо переміщених осіб. Вісник національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ. Шевченка. 179: 23: 42-48]. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/217/235>.
  39. Zavatska LM. (2014). Doslidzhennia sotsialnykh potreb ditei trudovykh mihrantiv u novomu sotsialno-osvitnomu sere-dovyshchi. Naukovi zapysky. Seriia: Psykholoho-pedahohichni nauky. 2: 22-30. [Завацька ЛМ. (2014). Дослідження соціальних потреб дітей трудових мігрантів у новому соціально-освітньому середовищі. Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2: 22-30].

Відомості про авторів:

Єфремова Олена Петрівна – к.юрид.н., доц., доц. каф. права, філософії та політології НУЧК ім. Т.Г. Шевченка. Адреса: м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53. <https://orcid.org/0000-0002-2085-9088>.

Світлак Ірина Іванівна – д.юрид.н., проф., проф. каф. правознавства і гуманітарних дисциплін Західноукраїнського національного університету. Адреса: м. Вінниця, вул. Гонта, 37. <https://orcid.org/0000-0002-4408-6868>.

Максимчук Борис Анатолійович – д.пед.н., проф., проф. каф. фізичного виховання, спорту та здоров'я людини ІДГУ. Адреса: м. Ізмаїл, вул. Ріпина, 12. <https://orcid.org/0000-0002-4168-1223>.

Максимчук Ірина Анатоліївна – к.пед.н., доц., доц. каф. фізичного виховання, спорту та здоров'я людини ІДГУ. Адреса: м. Ізмаїл, вул. Ріпина, 12. <https://orcid.org/0000-0002-4361-3507>.

Грищенко Світлана Владиславівна – д.пед.н., проф., проф. каф. соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук НУЧК ім. Т.Г. Шевченка. Адреса: м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53. <https://orcid.org/0000-0002-7981-3578>.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2025 р.; прийнята до друку 27.11.2025 р.